

بازخوانی تحولات نفت در ایران

۱۳ فروردین ۱۳۹۵ ساعت ۱۷:۱۵

می توان اظهار داشت که تا نخست وزیری رزم آرا سیر رخدادهای مربوط به نفت در صحن مجلس و ظاهراً از مجرای قانونی دنبال می شد و در این میان نقش نمایندگان نقشی موثر بود و از آنجایی که ملیون در ترازوی مجلس وزنه ای وزین به شمار می رفتند نقشی قابل ملاحظه در تحولات ایفا می نمودند.

مسئله نفت ایران قصه دراز دامنی است که در طول تاریخ معاصر ایران همواره از اهمیت و جایگاه ویژه ای برخوردار بوده و هست. در این میان دریافت امتیاز اکتشاف و استخراج نفت توسط ویلیام ناکس داریسی در ۱۲۸۰ از مظفرالدین شاه، فوران اولین فواره های نفت در مسجد سلیمان، کشمکش ها و مذاکرات بر سر این ماده حیاتی و انعقاد قرار داد جنجالی ۱۹۳۳ با انگلستان تنها برگهایی از این کتاب قطور به شمار می رود.

قضیه نفت در سال های بعد از جنگ جهانی دوم شور و هیجانی دیگر یافت و به نقطه عطف و حساسی رسید. کوتاه سخن اینکه هر یک از ابر قدرت ها پس از جنگ جهانی دوم به نحوی از انحاء در این داستان نقش آفرینی کردند؛ انگلستان سعی می کرد سلطه خود را بر این منبع حیاتی حفظ کند. شوروی در پی دوختن کلاهی از این نمد برای خود بود و ایرانیان وطن پرست به دنبال راهی برای رهایی از چنگال قدرت های بزرگ. کشمکش ابر قدرت ها و طرفدارانشان که در صحن مجلس و در قالب طرح ها و قول و قرار های نفتی در جریان بود نهایتاً به قرارداد گس - گلشائیان (به عنوان الحاقیه قرارداد ۱۹۳۳) منجر گردید. این کشمکش ها و گفتگو ها نهایتاً راه به جایی برد که ایرانیان در مسیر نهضتی ملی برای ملی کردن نفت قرار گرفتند و سر انجام نیز با تلاش و کوشش به این مهم دست یافتند. اما جریان ملی شدن نفت که همان نقطه عطف داستان نفت در ایران است، همواره محل تنازع جریان ها و نیروهای مختلف بوده و هریک از گروه ها و جریانات سیاسی نقش خود را در این رویداد ملی بارزتر دانسته و این رخداد بزرگ را به نام خود ثبت می کنند. در این مقال با نگاهی به اسناد و مدارک و بازخوانی جریان نهضت ملی شدن نفت به تشریح نقش نیروهای مذهبی که به اعتقاد نویسنده اصلی ترین نقش را در ملی کردن نفت ایفا نمودند پرداخته می شود.

آن گونه که ذکر شد کشمکش ها بر سر نفت سرانجام به قرارداد الحاقی گس - گلشائیان منجر گردید. این قرارداد برای انگلیس طرحی ایده آل بود و سردمداران سیاست خارجی این کشور تمام تلاش خود را برای تصویب آن به کار گرفته بودند در همین راستا و برای بر آورده کردن این منظور حاج علی رزم آرا به عنوان نخست وزیر بر شاه تحمیل نمودند تا وی با استفاده از قدرت و نفوذ خود این لایحه را به تصویب مجلس برساند. رزم آرا پس از انتصاب به نخست وزیری با تمام قدرت این ماموریت را آغاز کرد. می توان اظهار داشت که تا نخست وزیری رزم آرا سیر رخدادهای مربوط به نفت در صحن مجلس و ظاهراً از مجرای قانونی دنبال می شد و در این میان نقش نمایندگان نقشی موثر بود و از آنجایی که ملیون در ترازوی مجلس وزنه ای وزین به شمار می رفتند

نقشی قابل ملاحظه در تحولات ایفا می نمودند. اما واقعیت این است که جریان نفت به اینجا ختم نمی شد بلکه این مرحله که مشخصاً با نخست وزیری رزم آرای وارد برهه ای حساس و جدید گردیده بود آغاز نهضت ملی بود و از این مرحله بود که مردم وارد کارزار شده و مسئله نفت تبدیل به مسئله ای ملی که می بایست با حرکتی ملی دنبال شود گردید. در اینجا بود که نیروهای مذهبی با تمام قوا، امکانات و ظرفیت های خود پا به عرصه گذاشته رهبری جریان نفت را بر عهده گرفتند.

ناگفته نماند قبل از مرحله مذکور آیت الله کاشانی و اطرافیان وی در بسیاری از سخنرانی ها، خطبه ها و... شعار "نفت ایران برای ایرانی" را مطرح کرده بودند و اساساً ایشان به خاطر اطلاعیه ای که در همین مورد صادر کرده بود به لبنان تبعید شد در حالی که اتهام وی دست داشتن در نقشه ترور شاه در بهمن ۱۳۲۷ اعلام گردید. آیت الله کاشانی در جریان بازجویی در زندان گفته بود: "من اساساً با هر اجنبی که مخالف مصالح و استقلال مملکت ایران باشد، مخالفم. این اجنبی خواه روس باشد، خواه انگلیس یا آمریکا، یا آلمان. من می گویم ایرانی نباید نوکر اجنبی باشد. من اگر زنده ماندم و از زندان آزاد شدم کاری می کنم که این ملت مسلمان یک قطره نفت به انگلیس ندهد."

آیت الله کاشانی پس از تبعید نیز در لبنان با ارسال نامه ای سرگشاده مجدداً بر شعار "نفت ایران برای ایرانی" پافشاری نمود. همچنین پس از بازگشت به ایران (که با استقبال عظیم مردم روبرو گردید) در اولین سخنرانی که ایراد کرد بار دیگر از موضعی جدی تر و با همتی استوارتر از پیش، سخن از ملی کردن صنعت نفت به میان آورد. علاوه بر این در اولین بیانیه رسمی خود که توسط دکتر مصدق در مجلس قرائت گردید بر مسئله ملی شدن صنعت نفت تأکیدی مضاعف نموده قرارداد الحاقی گس - گلشائیان را به هیچ انگاشت. نقش آیت الله کاشانی به عنوان رهبری بسیج گر در جریان ملی شدن نفت از اهمیتی ویژه برخوردار است وی با استفاده از جایگاه مذهبی خویش به عنوان مجتهد شیعه اقدام به فراخوانی مردم برای ورود به تحولات جریان نفت نمود. وی با انتشار اعلامیه ای، مردم را دعوت کرد تا برای ملی شدن صنعت نفت در اول دی ماه در مسجد شاه (امام خمینی) اجتماع نمایند. ادامه حرکت و فعالیت نهضت به رهبری آیت الله کاشانی با دعوتی که از سوی ایشان برای اجتماع مردم در تاریخ هشتم دی ماه در میدان بهارستان ادامه یافت.

از سوی دیگر با توجه به جایگاه آیت الله کاشانی در میان علما و روحانیت و به دلیل مقبولیتی که ایشان بین عالمان بزرگ داشت، توانست علمای دیگر شهرهای را با نهضت پیوند داده و با حمایت که آنها از آیت الله کاشانی نمودند نهضت بیش از پیش بعد ملی و سراسری یافت. در همین راستا آیت الله خوانساری به همراه عده ای دیگر از علمای مطرح در قم، آیت الله بهاءالدین محلاتی در شیراز، آیت الله چهار سوقی در اصفهان، آیت الله حاج شیخ باقر رسولی در رشت، آیت الله حاج شیخ محمدرضا کلباسی در مشهد با صدور بیانیه ها، فتاوا و برپایی مراسم ها و ایراد سخنرانی ها توانستند نیروهای مذهبی را بسیج کرده بدین ترتیب هر روز تظاهراتی در شهرهای بزرگ ایران برای ملی شدن صنعت نفت بر پا شد. در حمایت مراجع از آیت الله کاشانی اظهار نظر آیت الله خوانساری گویا تر از هر سند و مدرک دیگری است. ایشان در این مورد چنین گفته بودند: "با اینکه مثل حضرت مستطاب آیت الله کاشانی دامت برکاته که مجتهد عادل و با شهامت و دلسوز و فداکار برای مصالح دین و دنیای مردم، برای بیداری مردم تلاش می کند دیگر مجال عذری برای کسی نمی ماند."

اما بال دیگر نیروهای مذهبی که می توان از آن به شاخه نظامی یاد کرد در جریان انتخابات دوره شانزدهم به طور جدی وارد کارزار شد. ماجرا از این قرار بود که در شانزدهمین دوره انتخابات مجلس شورای ملی دربار با سرکردگی وزیر دربار عبدالحسین هژیر دست به تقلبی گسترده در شمارش آرا زده و مانع از شمارش آراء هواداران مصدق و طرفداران ملی شدن نفت گردیدند. در

این لحظه حساس جمعیت فداییان اسلام اقدامی تاریخی را طراحی و به منصف ظهور گذاشتند آنان عامل تقلب در انتخابات یعنی هژیرا در یک اقدام انقلابی اعدام انقلابی نمودند.

این اقدام فداییان اسلام رژیم را وادار به عقب نشینی کرد ه به طوری که بزودی انتخابات تهران مخدوش اعلام شده آراء این حوزه انتخابیه یکسره باطل گردید و انتخابات تازه ای برگزار شد. با تجدید انتخابات اعضای جبهه ملی به مجلس راه یافتند. اما نقش مهم فداییان اسلام به اعدام انقلابی هژیر ختم نشد بلکه این تنها پیش در آمدی برای به راه انداختن موتور نهضت ملی بود. اقدام مهم تر فداییان در برهه ای حساس تر انجام گرفت. همان گونه که اشاره شد انگلیسی ها با به قدرت رساندن عنصر وابسته چون رزم آرا هم خود را برای به تصویب رساندن قرارداد الحاقی گس - گلشائیان که هم بر آورنده خواسته های آنان و هم مانع از تحقق ملی شدن نفت می گردید به کار گرفتند. رزم آرا با تمام توان در صدد انجام ماموریت محوله بود وی تلاش می کرد به هر نحو ممکن در مقابل نهضت مردمی که برای ملی کردن نفت به راه افتاده بود ایستاده مانع از تحقق این مهم گردد. به همین دلیل تمام تلاش خود را برای تصویب قرارداد گس - گلشائیان به کار گرفته بود. شواهد و قرائن حکایت از آن دارد که با توجه به قدرت و نفوذی که رزم آرا در آن برهه زمانی توانسته بود به دست آورد و همچنین حمایت همه جانبه ای که انگلیسی ها از او به عمل می آوردند، موفقیت وی در راه عملی کردن تصویب قرارداد مذکور دور از انتظار نبود. بر همین اساس اعضای جبهه ملی و همه کسانی که به نحوی در جریان ملی کردن نفت قرار داشتند رزم آرا را تنها و البته مهم ترین مانع سر راه ملی شدن صنعت نفت می دانستند.

در چنین شرایطی فداییان اسلام کاری ترین ضربه را بر پیکره مخالفان نهضت ملی وارد آورده و اصلی ترین مانع پیش روی ملی شدن نفت را از میان برداشتند. در ۱۶ اسفند ماه ۱۳۲۹ گلوله خشم مردم از گلولی تفنگ جوان غیور ملت ایران خلیل طهماسبی شلیک شده و سد راه ملی شدن نفت شکسته شد. این اقدام به قدری مهم و موثر بود که فردای اعدام انقلابی رزم آرا کمیسیون ویژه نفت اصل ملی شدن را تصویب نموده و دیری نپایید که نفت ایران ملی گردید.

آدرس مطلب :

<https://www.cafetari.kh.com/news/۲۱۰۱۱/ایران-نفت-تحوالات-بازخوانی>